

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2022.2.11

УДК 321.7:321.01:32.303.446

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7620-9535>

Долженков О. О., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ТА ПРОЦЕСІВ

У статті проаналізовано методологію порівняльного аналізу, що використовується у політологічних дослідженнях. Зроблено огляд застосування порівняльного аналізу для дослідження процесуальних та інституційних аспектів. Констатовано його придатність для широкого збору емпіричної інформації, її оцінки та узагальнення. Виділено основні проблеми, на яких зосереджується класична західна політична наука, а саме політична культура і політична соціалізація, артикуляція інтересів, урядові структури й вироблення політичного курсу, державна політика тощо.

Методологія порівняльного аналізу ґрунтується на визначених принципах відбору предметів для порівняння. Найбільш поширеними є інституціональний та функціональний підходи. Інституціональний підхід полягає у виборі аналогічних інститутів, як матеріалу для співставлення, а його ціль – з'ясування їх нормативного стану та тих відмінностей і подібностей, що впливають з нього. Функціональний же підхід зводиться скоріше до політичної дійсності, до практичної діяльності. Загалом, використання порівняльного аналізу дозволяє вирішити певні наукові проблеми, а саме систематизацію та узагальнення масиву інформації по різних країнах; особливості, які неможливо досягнути поза ширшим контекстом; створення наукових класифікацій; верифікація гіпотез і отриманих даних, перевірка істинності концептів і теорій; подолання етноцентризму дослідника; прогнозування.

Описано основні труднощі методологічного та методичного плану, а саме проблема порівняльності, проблема "занадто багато змінних – надто мало випадків", проблема еквівалентності, проблема упередженого відбору, проблема взаємовпливу країн чи систем, що порівнюються. Запропоновано декілька способів вирішення кожної проблеми. Адаптується впровадження в політичні дослідження нової методологічної орієнтації – наукового реалізму.

Ключові слова: методологія, метод, порівняльний аналіз, компаративістика, політичні інститути, політичні процеси, дослідницький інструментарій.

І політичні науки в цілому, і порівняльна політологія зокрема передбачають наявність теорії і методу. До теорії відносяться сукупності систематично пов'язаних між собою узагальнень, а метод являє собою процедуру чи процес, які включають способи і засоби, що застосовуються при дослідженні для викладення, перевірки і оцінки теорії. Методологія в політичній науці означає певний спосіб бачення й організації дослідження. Вона включає правила та критерії інтерпретації фактів, а також дослідницькі плани, прийоми збору даних тощо. Методологія складається з методів, процедур, робочих концепцій, правил і т. п., які застосовуються для перевірки теорії, спрямування досліджень і пошуку вирішення проблем реального світу.

Вагоме місце в цьому інструментарії займає порівняльний аналіз. Саме цей дослідницький метод виявився найбільш придатним, оскільки дозволяв поєднати широкий збір емпіричної інформації, її оцінку та відносно швидке формулювання певних узагальнень.

У загальному плані розробки проблем методології в контексті порівняльних досліджень варто відзначити роботи таких авторів, як О. Валуєвський, В. Костюк, В. Кубко, С. Курдюмов, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, В. Пилипенко, Ю. Салюк, М. Шульга та ін.

Політичні мислителі минулого (Аристотель, Платон, Полівій, Цицерон, Фома Аквінський, Макіавеллі, Монтеск'є, Токвіль, Конт, Спенсер, Гегель, Маркс, Мілля та ін.) регулярно або

епізодично вдавалися до порівняння. На розвиток і вдосконалення методології компаративного аналізу політичних феноменів визначально вплинули доробки таких західних учених, як Г. Алмонд, В. Бартон, Дж. Бунчак, Р. Далтон, М. Доган, Ч. Ендрейн, Ж. Зіллер, Дж. Мангейм, Д. Мартін, Дж. Пауелл, Д. Пелассі, Р. Річ, Дж. Сарторі, К. Стром, П. Штомпка. Безпосередньо проблеми порівняльної політології розглядають: К. Гаджиєв, Г. Голосов, Б. Докторов, В. Кремень, Ф. Рудич, Л. Сморгунов.

У працях названих авторів в різноманітних версіях поєднуються інституційний та процесуальний аналіз. Інституційний аналіз звертається до розгляду статичних структур та інститутів влади. Процесуальний аналіз орієнтує на вивчення складної динаміки політичних процесів, діяльності, орієнтацій, відносин. Перший підхід, як правило, застосовується щодо стабільних соціально-політичних систем. Другий – при дослідженні неоднозначних ситуацій, перехідних або латентних політичних явищ.

Показовим прикладом системної реалізації інституційного підходу може слугувати дослідження французького вченого Ж. Зіллера "Політико-адміністративні системи країн ЄС" (1993). Ж. Зіллер показує, що інституційний аналіз не повинен зводитись до простого порівняння політичних структур. Зокрема, він зазначає: "видається неможливим зрозуміти адміністративну систему без достатнього знання системи політичної влади, складовою якої вона є"; предметом вивчення та порівняння "мають бути не структури самі по собі, хоч би якими вони були, політичними чи адміністративними, але системи й апарати, а також дійові особи, які приймають публічні рішення"; "повне порівняльне дослідження має базуватися на достатньому знанні загальнодержавних і місцевих інституцій влади" [1, с. 8-9, 35].

Класичні праці західних політологів Г. Алмонда, Дж. Пауелла, К. Строма і Р. Далтона зосереджуються на таких проблемах, як політична культура і політична соціалізація, артикуляція інтересів, агрегування інтересів у контексті діяльності політичних партій, урядові структури й вироблення політичного курсу, державна політика.

Згадані дослідники зазначають, що, звертаючись до дослідження політики, "ми розуміємо форми діяльності, пов'язані з контролем за прийняттям публічних рішень, стосовно даного народу і на даній території, де цей контроль може бути підкріплений владними і примусовими засобами". Політика, зазначають вчені, сама по собі є специфічним явищем, що "відсилає нас до процесів і конфліктів", а також до всебічного розуміння засобів їхнього втілення [2, с. 19].

І, нарешті, прикладом органічного поєднання інституційного та процесуального аналізу в компаративних політологічних дослідженнях є праця Дж. Сарторі "Порівняльна конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів" (1994). Порівнюючи політичні структури різних країн, вчений звертає увагу на необхідність урахування швидкої зміни подій, тобто динаміки політичних процесів, зазначаючи, що після 50 років політичного заморожування ми вступаємо у своєрідний цикл або навіть епоху динамічних змін. Так, досліджуючи конституції різних країн світу, Дж. Сарторі звертає увагу на небезпеку "конституційної графоманії, тобто намагання втиснути суспільно-політичну реальність у прокрустове ложе конституційних норм: "чим більше ми приймаємо конституцій, які все регулюють і все обіцяють, тим більше ми сприяємо їхньому порушенню і державній катастрофі". Звідси вчений робить висновок: "Останні десятиліття нам кажуть, що конституції не мають значення, що вільні суспільства є скоріше наслідком суспільного плюралізму, а не конституційного винаходу" [3, с. 189].

Застереження відомого вченого особливо слід пам'ятати, досліджуючи пострадянські країни, в яких спостерігається далеко не завжди виправдана ідеалізація конституційних змін та законотворчості у відриві від практичного втілення правових норм та політичної відповідальності представників владної еліти.

Особливість порівняльного підходу виявляється у співставленні двох (чи більше) політичних об'єктів (або їх частин), котрі мають риси подібності. Потім, відповідно, робиться висновок про спільне або ж відмінне між досліджуваними явищами.

З метою більшої ефективності інструментарій компаративного аналізу застосовують переважно по відношенню до однорідних феноменів. Такими феноменами можуть бути не тільки об'єкти в межах однорідних інституціоналізованих політичних систем, але й певні політичні структури з подібними родовими явищами і процесами, локалізовані в різних політичних системах.

Дослідник-компаративіст не повинен зосереджувати свою увагу виключно на описові відібраних об'єктів, реєстрації подій чи їхньої хронології, оскільки в такому випадкові отриманий результат матиме характер часткових відомостей. Правильне використання порівняльного методу мусить включати в себе широку перспективу співвіднесення досліджуваних явищ.

Компаративістська методологія ґрунтується на визначених принципах відбору предметів для порівняння. Найбільш поширеними є інституціональний та функціональний підходи. Інституціональний підхід полягає у виборі аналогічних інститутів, як матеріалу для співставлення, а його ціль – з'ясування їх нормативного стану та тих відмінностей і подібностей, що впливають з нього. Функціональний же підхід зводиться скоріше до політичної дійсності, до практичної діяльності. Тут, як правило, мова йде про пошук двох чи більше об'єктів із суттєвими зовнішніми розбіжностями, але при цьому обслуговуючих ті ж самі інтереси й потреби.

Результати, отримані за допомогою порівняльних методів, дозволяють, з однієї сторони, викристалізувати закони, котрі управляють політичними процесами і явищами, а, з іншої – ті фактори, що впливають на формування політичної культури громадян.

Досліджуючи методологічні аспекти вітчизняної модернізації, український політолог В. Горбатенко пропонує розглядати її крізь призму цивілізаційного підходу, вважаючи модернізацію рушійною силою новітньої історії нашої країни. Він констатує, що: «Набутий у 90-і рр. досвід функціонування України як суверенної незалежної держави переконливо свідчить про неможливість спрямування суспільних відносин у річище реформаторських зусиль без належного наукового обґрунтування, прогностичних передбачень, розвитку новітніх методології та теорії суспільних відносин». Виходячи із особливостей вітчизняного контексту модернізації дослідник зазначає: «Нова якість українського суспільства вимагає відповідного конкретно-конструктивного аналізу досягнень і прорахунків науки і практики та створення якісно досконалішої теоретико-методологічної основи. Складовими цієї основи мають стати об'єктивність та історизм; ціннісний, системно-структурний і фундаментальний підходи; органічна єдність теорії і практики; поєднання критичного і раціонального, конструктивного, порівняльно-ретроспективного, історичного та логічного підходів» [4].

Цілковито заслуговує на увагу ідея цього дослідника, котрий вважає, що з метою визначення пріоритетів та основних параметрів модернізаційного процесу певного суспільства необхідно вийти за рамки політичної сфери, розглянувши вказане явище у ширшій перспективі. У цьому зв'язку для аналізу, власне, політичної модернізації принципового значення набуває аналіз відповідних процесів і тенденцій крізь призму таких наук як правознавство, макроекономіка, соціологія тощо. Таке поєднання суспільних наук при дослідженні феномена модернізації, як слушно зазначає у згаданій вище праці В. Горбатенко, надає проблемі синергетичного звучання і потребує, поряд з політологічним аналізом, застосування синтетично-плюралістичного підходу.

Можна стверджувати, що використання порівняльного аналізу дозволяє вирішити певні наукові проблеми.

1. Систематизація та узагальнення масиву інформації по різних країнах, та відповідне розширення і прирощення наукового знання. Зокрема, довгий час у політичній науці фігурував неповний перелік напівпрезидентських систем: М. Дюверже в роботі 1980 відносить до цієї форми правління Веймарську республіку і шість країн Західної Європи – Австрію, Ірландію, Ісландію, Португалію, Фінляндію і Францію [5]. Проте порівняльний аналіз на більшому масиві емпіричної інформації довів, що напівпрезидентською формою правління охоплено 42 держави сучасного світу.

2. Кожній країні притаманні свої особливості, які неможливо досягнути поза ширшим контекстом. Наприклад, якщо ми досліджуємо взаємозв'язок між президентською формою правління і стабільністю демократії і спробуємо відповісти на нього лише на матеріалі США, то прийдемо до висновку про те, що американська форма правління забезпечує таку стабільність.

Однак США не можуть бути типовим прикладом для даного випадку. Президентська система цієї країни і контекст її функціонування унікальні і не дають підстав для таких узагальнень. Навпаки, значне число компаративістів доводить, що саме президентська система є джерелом нестійкості, конфліктності і краху молодій демократії [6].

Інший приклад пов'язаний з останньою концептуальною новацією західної порівняльної політології в галузі вивчення політичних систем – поняттям "президенціалізація", характерним у т.ч. і для пострадянського простору. Воно позначає процес, за допомогою якого вони стають більш президентськими у своїй реальній практиці без зміни, як правило, їх формальної структури, тобто форми правління.

Порівняльне дослідження 46 країн у різні часові періоди здійснили М. С. Шугарт і Дж. Кері на початку 1990-х рр. Їх книга "Президенти та асамблеї: конституційний дизайн і електоральна динаміка" є однією з широко цитованих робіт і блискучим зразком компаративістики. Автори зосереджують свою увагу на ключових аспектах президентських демократій, серед яких вибори президента і законодавчих зборів, формування кабінетів, законодавчі повноваження президента, вплив

виборчих систем на партійні системи. Кожна їх цих тем пов'язана з якістю функціонування демократії, її долею, ефективністю і показністю. Основне питання дослідження Шугарта і Кері – виживання демократії в умовах президентської, парламентської та інших форм правління. Автори приходять до висновку про те, що критика президенталізму як системи, що веде до краху демократії, поширюється не на всі президентські країни, а тільки на ті з них, які мають сильного президента [7].

3. Доцільність застосування порівняльного методу полягає також у його потенціалі щодо роботи з науковими класифікаціями. А. Сайрофф, порівнявши 32 промислово розвинених демократії, по-новому згрупував парламентські системи, вдавшись до широкого набору змінних і їх виміру. Їм використовується факторний аналіз. Один чинник – це домінування виконавчої влади над парламентом (він оцінюється за 11 змінними). Інший фактор – т. зв. "Спаяні" (fused) парламентський режим – демонструє, наскільки об'єднані або роз'єднані функції асамблеї та уряду (тут використовується 6 змінних). В результаті Сайроффом було виявлено три кластера парламентських систем: 1) система домінування кабінету; 2) поляризована система з центральною роллю фрагментованого парламенту; 3) система "спільної дифузії влади парламенту і кабінету в процесі прийняття рішень при працюючому парламенті", тобто, збалансованої влади з використанням погоджувальних процедур [8].

4. Порівняльний метод має евристичне значення і дозволяє верифікувати гіпотези і отримані знання. Перевірка істинності концептів і теорій – необхідний елемент будь-якого дослідження. Оскільки при вивченні форм правління потрібно встановити взаємозв'язок між двома і більше факторами, то без емпіричного "тестування" висунутих на початку дослідження гіпотез обійтися не можна. Так, компаративісти традиційно "б'ються" над емпіричною перевіркою істинності тези Х. Лінца про схильність президентської системи до авторитаризму. Опубліковано велику кількість робіт, в яких теоретичним або емпіричним шляхом підтверджується або спростовується це припущення. Є також роботи, в яких стверджується про відсутність будь-якого зв'язку між формою правління і демократією. Незважаючи на "вал" індивідуальних і групових проєктів з цієї проблеми, теза Лінца про "вади" президентської системи досі залишається під великим питанням. Одна з робіт, по суті спростовують цю гіпотезу, – це порівняльне дослідження А. Діскіна, Х. Діскін і Р. Хазана "Чому демократії руйнуються: причини демократичного провалу і успіху" [9], в якому вивчаються 30 випадків колапсу демократії та 32 випадки стабільної демократії. Автори виділяють чотири групи змінних, що впливають на демократичну стабільність – інституційні (федералізм; президентська форма правління; пропорційність; слабкість конституції), соціальні (розколи; погане функціонування економіки; несприятлива для демократії історія), опосередковані (фрагментація, поляризація; нестабільність уряду) і зовнішні (іноземна участь). У роботі виявляються зв'язки між кожною з 11 змінних і демократією. Автори приходять до наступних висновків: по-перше, комбінація декількох змінних веде до колапсу демократії, а не одна якась одна змінна, тобто президентська форма правління становить небезпеку для демократії тільки при наявності інших несприятливих факторів; по-друге, президентська система не входить в число змінних, що надають серйозний вплив на демократичну долю. Класичним прикладом критики побудов Х. Лінца стала відома робота С. Мейнваринга і М. Шугарта [10].

5. Порівняльні дослідження дозволяють подолати етноцентризм. Скажімо, більшість людей в Західній Європі і Британській Співдружності вважають, що парламентська система так само природна, як повітря, яким вони дихають. Навпаки, американці твердо впевнені в тому, що немає нічого кращого, ніж президентська система. Етноцентризм в наукових дослідженнях веде, за словами Р. Роуза, або до "помилкової партикуляризації", тобто уявленні про особливу винятковість країни, або до "помилкового універсалізму", коли теоріям, створеним виключно на досвіді однієї країни, надається загальний характер без урахування національного та історичного контексту. Інформація про інші суспільства дозволяє не тільки інтерпретувати нові явища, а й подивитися на свою країну в новому світлі.

6. Порівняння має аксіологічне значення. Об'єкти дослідження в тій чи іншій країні оцінюються виходячи з ідеальних уявлень, а відхилення від норми дає поштовх для подальших досліджень політичних феноменів. М. Доган і Д. Пелассі відзначають: "Дослідник, що вивчає тільки одну країну, може інтерпретувати як нормальне те, що насправді для компаративіста представляється аномальним" [11, с. 19]. Наприклад, співставлення української форми правління з ідеальною моделлю напівпрезидентської системи дозволяє виявити не тільки її специфіку, але і "відхилення" в бік президентської системи із сильним главою держави. Порівняння української форми правління з формами правління країн СНД дає можливість вловити схожість між ними, а саме – гіпертрофовані

повноваження президента і ослаблену роль парламенту. Порівняльний аналіз важливий при оцінці політичних проєктів, оскільки допомагає зрозуміти переваги і недоліки інших форм влади і, отже, точніше визначити потенційні плюси і мінуси реформи у себе вдома.

7. Нарешті, слід вказати на прогностичне значення порівняльного методу. Порівняльне дослідження допомагає передбачати можливі результати переходу до тієї чи іншої форми правління або введення будь-яких конституційно-правових новацій, що стосуються трикутника відносин "глава держави – уряд – парламент". Припустимо, впровадження ряду обмежувачів на вотум недовіри уряду з боку парламенту (наприклад, конструктивний вотум) дозволяє забезпечити стабільність кабінету. Обстоюючи порівняльний аналіз наслідків президентських систем і "нову" оцінку американського досвіду, Ф. Риггс зазначає, що "такий аналіз допоможе нам оцінити стан інших президентських режимів, зрозуміти, чому президентське правління вижило в США, і що повинні зробити інші країни, якщо вони прагнуть до того, щоб їх президентський устрій виявився успішним. Я сподіваюся також, що ми проявимо велику обережність в тому, щоб рекомендувати президентське пристрій будь-якої нової республіці, що народжується зараз після тривалого періоду однопартійного авторитаризму" [12].

Порівняльний метод активно використовується в політології, однак при проведенні будь-якого порівняльного дослідження виникає ціла серія проблем. У порівняльній політології докладно описані ці проблеми, а також (що більш цінно) способи їх вирішення. Зупинимось коротко на основних труднощах методологічного та методичного плану.

Проблема порівняльності. В ідеалі дослідник повинен вибрати країни, які були б ідентичні з усіх аспектів, крім одного, який він має намір вивчити. Однак ясно, що на практиці це нездійсненно, і доводиться порівнювати країни, що мають ті чи інші відмінності. Питання полягає в тому, чи повинні вони бути схожими якомога більше один на одного або, навпаки, значно відрізнятись? У компаративістиці існують два підходи щодо цього. Прихильники підходу найбільшої схожості вважають, що таке порівняння припускає нейтралізацію окремих відмінностей між країнами з тим, щоб дати можливість краще проаналізувати інші.

Має право на існування й інший підхід – порівняння країн, які максимально різняться між собою за факторами, найбільш значущим для завдань дослідження. Отже, при проведенні порівняльних досліджень використовується як стратегія максимальної схожості, так і стратегія максимального відмінності. Можлива комбінація двох стратегій: так, Д. Кольєр вивчає вісім латиноамериканських держав, які при грубому наближенні схожі між собою, а далі всередині цієї групи виділяє пари країн з максимальними відмінностями [13].

Рішення проблеми порівняльності в найзагальнішому вигляді полягає в тому, що явища можна порівнювати між собою при наявності хоча б однієї загальної ознаки. Наприклад, порівняння політичних партій в США та Ефіопії можливо (але це не означає, що доцільно) за умови, що існуючі в Ефіопії організації підпадають під ознаки політичної партії. Не можна порівнювати незрівнянні явища, які відносяться до різних класів понять, наприклад, партії в одній країні з парламентськими фракціями в іншій або президентську систему з федерацією.

Проблема "занадто багато змінних – надто мало випадків". Більшість компаративістів вважає її основною. Здавалося б, двохсот країн світу цілком достатньо для проведення порівняння. Однак неможливо знайти країни, схожі за всіма параметрами, крім одного – того, що вивчається дослідником. Факторів, які впливають на цікавий дослідника об'єкт, завжди велика кількість, в той час як кейсів для виявлення взаємозв'язків між змінними не вистачає.

У політологічній літературі виділяються наступні способи вирішення цієї проблеми: по-перше, збільшення числа випадків за рахунок: а) часу, тобто включення країн з різних історичних проміжків; б) простого додавання нових країн; в) додавання національних субодиниць (територій, суб'єктів федерації та ін.); по-друге, стратегія "найбільшої схожості", застосовувана для того, щоб скоротити кількість змінних в дослідженні; по-третє, скорочення кількості змінних шляхом акценту на найбільш важливих чинниках, а також спрощення плану і намірів самого дослідника; по-четверте, модель "економії", зокрема використання теорії раціонального вибору.

Іноді сама політичне життя "допомагає" досліднику у вирішенні проблеми "занадто багато змінних – надто мало випадків". Так, недавнє поширення демократизації в світі надає нові можливості для встановлення зв'язку між формами правління і якістю функціонування демократії, тому відбулося істотне збільшення числа випадків успішної і безуспішної демократизації. Інший приклад: до Другої світової війни об'єктом дослідження були стійкі форми правління Північної Америки та Європи. Оскільки президентська система була представлена лише однією країною – США, а інші були

парламентськими, то порівняльний аналіз президентських країн лише після війни піддався радикальній переоцінці в його основоположних вихідних посилках через включення у світову систему більш ніж 100 нових держав третього світу.

Проблема еквівалентності. Невід'ємною умовою коректного використання порівняльного методу є вимога, щоб проблема, яку ставить дослідник, піддавалася вивченню в рамках різних культур. Кожне поняття, яке використовується в порівняльному дослідженні, повинно мати однаковий зміст в контексті різних культур. Крім того, використовувані для порівняння індикатори повинні бути порівнянні, вони повинні адекватно відображати дослідницьку проблему і пов'язані з нею поняття, по кожному з них необхідно мати якомога більш повну інформацію. Головна причина появи проблеми еквівалентності полягає в існуванні різних контекстів політики, які ведуть або до різного розуміння однакових термінів, або до того, що одна і та ж поведінка може по-різному оцінюватися в різних країнах. Так, коли члени австралійської Палати представників голосують проти своєї партії, то цей акт більш значущий, ніж відхід від партійної лінії американського законодавця в менш дисциплінованому (з точки зору партійної дисципліни) Конгресі; а тому "трактування цих актів поведінки як еквівалентних було б помилкою" [13, с. 269]. Порівняння парламентської системи в СРСР (а формально це була парламентська система) і парламентської системи у Великобританії вельми проблематично, оскільки знайти еквівалентну міру навряд чи вдасться.

Один із способів вирішення проблеми еквівалентності – ретельний опис понять, вдумливе конструювання індикаторів, якими операціоналізуються ці поняття, уважне додання понять до різних контекстів і усвідомлення того, що будь-яке поняття має обмеження в застосуванні. Другий спосіб – фокус на невеликій кількості країн, що дозволяє врахувати всі нюанси застосування понять і індикаторів. До нього "примикає" третій спосіб – звернення до фахівців за окремими країнами або групами країн з тим, щоб уникнути помилок в узагальненні. Четвертий спосіб – пошук т.зв. функціонально еквівалентних інститутів (виконують однакові ролі в рамках політичної системи), які іменуються по-різному (наприклад, вибори, революції та військові перевороти, незважаючи на велику ступінь їх несхожості, можуть розглядатися як способи зміщення правлячої еліти). Еквівалентність можна дотримати, якщо звертати увагу скоріше на еквівалентність ідей, а не слів, і якщо тісніше пов'язувати поняття з реальним, а не нормативним політичним життям.

Проблема упередженого відбору. Нерідко дослідник вибирає випадки суб'єктивно: це можуть бути країни, де населення говорить найомою йому мовою, або країни, що підпадають під схему дослідження або якусь теорію, або країни, безпечні з точки зору поїздок туди, або країни, по яких є дані. Великі й могутні країни частіше є об'єктами дослідження, ніж країни маленькі і слабкі. Але перекис у відборі кейсів веде до помилкових результатів дослідження. Рішення проблеми упередженого відбору полягає в наступному: по-перше, необхідно вибрати якусь залежну змінну, різні показники якої дозволять згрупувати, а потім і відібрати країни; по-друге, при виборі країн необхідно знати про паралельні випадки (наприклад, відбираючи президентські країни Латинської Америки, необхідно мати на увазі президентські країни інших регіонів світу); по-третє, більш чітка теорія може допомогти в правильному відборі.

"Проблема Гелтона" названа по імені президента Королівського антропологічного інституту Великобританії, який в 1889 р. при обговоренні методології крос-культурного аналізу висловив припущення про значний вплив на культури зовнішнього фактору. Спостереження по кожній країні мають бути незалежними – свідчить правило порівняльного та статистичного дослідження. Порівнювати випадки можна тоді, коли події в якійсь одній країні не знаходяться під впливом подій у якійсь іншій країні. Однак на практиці залежність одних груп від інших створює серйозні труднощі: ми, трапляється, вбачаємо сильну причинний зв'язок між двома змінними там, де насправді її не існує, тому що одна з країн впливає на інші [15, с. 53-55]. Наприклад, на вибір парламентської форми правління в країнах Британської Співдружності сильний вплив зробила Великобританія. Президентські системи в Латинській Америці були імпортовані з США, а тому порівняння їх з американською системою наштовхується на проблему Гелтона.

Запропоновано декілька способів вирішення цієї проблеми. По-перше, можна виявити у вибірці всі явні ознаки впливу однієї країни на іншу, після чого виключити останні з аналізу. По-друге, можна використовувати принцип максимального відмінності систем і спостереження, що відносяться до різних періодів часу. По-третє, деякі автори пропонують т.зв. "холістський" підхід, коли вчені, що вибрали обмежене число випадків, досліджують їх як єдине ціле і порівнюють їх між собою теж як ціле; вони вивчають конфігурації структур і подій і прагнуть пояснити їх складність шляхом порівняння цих конфігурацій. По-четверте, уладнати проблему Гелтона може стратегія аналізу

впливу світової системи на внутрішній розвиток країн, при якій економічна і політична система країни розглядається в якості відкритої для зовнішнього впливу і в цьому сенсі залежної. По-п'яте, виходом може виявитися дослідницька модель порівняльного аналізу, при якій здійснюється спроба об'єднати внутрішньосистемні вимірювані змінні з внутрішньосистемними міжчасовими і міжсистемними просторовими невимірюваними змінними, що показують процеси дифузії.

Проблема "занадто багато випадків – занадто мало змінних". М. В. Ільїн наводить такий приклад: "щоб краще зрозуміти, чому в бідній, неоднорідній, відсталій, величезній і перенаселеній Індії ось уже протягом півстоліття діє (і, схоже, успішно) вестмінстерська система, включення в поле нашого зору політичній від Фінляндії до Науру буде не тільки надлишковим, але і шкідливим. Те ж саме можна сказати і про обмеження параметрів дослідження конституційними принципами і процедурами. Потрібно дещо прямо протилежне: скорочення кола казусів до максимально релевантних і збільшення числа показників до мінімально достатнього набору величин, без урахування яких дослідження буде явно неповним" [16]. Рішення проблеми полягає в застосуванні стратегії найбільшої схожості або стратегії найбільшої відмінності.

Проблема ціннісної нейтральності. Дослідник трактує концепти, відбирає змінні і параметри порівняння відповідно до своїх ціннісних переваг. Наприклад, при визначенні "сили" президентів багато авторів роблять акцент на формальних повноваженнях глави держави, виходячи з того, що в розвинених країнах демократії немає серйозного розриву між законом і практикою. Однак неформальна складова в пострадянських країнах значна, а тому вимір президентської влади виключно формальним шляхом не виправдано. Рішення проблеми ціннісної нейтральності вбачається на шляху впровадження в політичні дослідження нової методологічної орієнтації – наукового реалізму.

Бібліографічний список:

1. Зіллер Жак. Політико-адміністративні системи країн ЄС : порівн. аналіз / пер. з фр. В. Ховхуна. Київ : Основи, 1996. 420 с.
2. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня: мировой обзор: учебное пособие / сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. Москва : АспектПресс, 2002. 537 с.
3. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів / пер. з 2-го англ. вид. Київ: Артєк, 2001. 224 с.
4. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія. Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 240 с.
5. Duverger M. A New Political System Model: Semi-Presidential Government. European Journal of Political Research. 1980. Vol. 8. P. 179.
6. Linz J. J. The Perils of Presidentialism. Journal of Democracy. 1990. № 1. P. 51–69.
7. Shugart M. S. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics. Cambridge : Cambridge University Press, 1992.
8. Siaroff A. Varieties of Parliamentarism in the Advanced Industrial Democracies. International Political Science Review. 2003. Vol. 24. № 4. P. 445–464.
9. Diskin A. Why Democracies Collapse: The Reasons for Democratic Failure and Success. International Political Science Review. 2005. Vol. 26. №3. P. 291–309.
10. Mainwaring S. Juan Linz, presidentialism and democracy. A critical appraisal. Comparative Politics. New York : The City University of New York, 1997. Vol. 29, № 4. P. 449–471.
11. Доган М. Сравнительная политическая социология / пер. сангл. Москва: Социально-политический журнал. 1994. 272 с.
12. Риггс Ф. Сравнительная оценка президентской формы правления. Сравнительная социология. Избранные переводы. Москва: Academia, 1995. С. 99–156.
13. Collier D. The Comparative Method / Finifter A. (ed.). Political Science: The State of the Discipline. Washington, DC : American Political Science Association, 1993. P. 112.
14. Hague R. Comparative Government and Politics: an introduction. [4th ed.]. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The Macmillan Press, 1998. P. 272.
15. Сморгунів Л. В. Современная сравнительная политология: учебник. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. 472 с.
16. Ильин М. В. Основные методологические проблемы сравнительной политологии. Полис. 2001. № 6. С. 140–143.

References:

1. Ziller Zhak. Polityko-administrativni systemy krain YeS : porivn. analiz / per. z fr. V. Khovkhuna. Kyiv : Osnovy, 1996. 420 s.
2. Almond G. Sravnitel'naya politologiya segodnya: mirovoy obzor: uchebnoe posobie / sokr. per. s angl. A. S. Bogdanovskogo, L. A. Galkinoy; pod red M. V. Ilina, A. Yu. Melvilya. Moskva : AspektPress, 2002. 537 s.

3. Sartor I. Dzh. Porivnyalna konstitutsiyna Inzheneriya: doslidzhennya struktur, motiviv I rezultativ / per. z 2-go angl. vid. KiYiv: Artek, 2001. 224 s.
4. Horbatenko V. P. Stratehiia modernizatsii suspilstva: Ukraina i svit na zlami tysiacholit : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 1999. 240 s.
5. Duverger M. A New Political System Model: Semi-Presidential Government. European Journal of Political Research. 1980. Vol. 8. P. 179.
6. Linz J. J. The Perils of Presidentialism. Journal of Democracy. 1990. № 1. P. 51–69.
7. Shugart M. S. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics. Cambridge : Cambridge University Press, 1992.
8. Siaroff A. Varieties of Parliamentarism in the Advanced Industrial Democracies. International Political Science Review. 2003. Vol. 24. № 4. P. 445–464.
9. Diskin A. Why Democracies Collapse: The Reasons for Democratic Failure and Success. International Political Science Review. 2005. Vol. 26. №3. P. 291–309.
10. Mainwaring S. Juan Linz, presidentialism and democracy. A critical appraisal. Comparative Politics. New York : The City University of New York, 1997. Vol. 29, № 4. P. 449–471.
11. Dogan M. Sravnitel'naya politicheskaya sotsiologiya / per. sangl. Moskva: Sotsialno-politicheskii zhurnal. 1994. 272 s.
12. Riggs F. Sravnitel'naya otsenka prezidentskoy formy pravleniya. Sravnitel'naya sotsiologiya. Izbrannyye perevodyi. Moskva: Academia, 1995. S. 99–156.
13. Collier D. The Comparative Method / Finifter A. (ed.). Political Science: The State of the Discipline. Washington, DC : American Political Science Association, 1993. P. 112.
14. Hague R. Comparative Government and Politics: an introduction. [4th ed.]. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The Macmillan Press, 1998. P. 272.
15. Smorgunov L. V. Sovremennaya sravnitel'naya politologiya: uchebnik. Moskva : Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya»(ROSSPEN), 2002. 472 s.
16. Ilin M. V. Osnovnyie metodologicheskie problemy sravnitel'noy politologii. Polis. 2001. # 6. S. 140–143.

Dolzhenkov O. A. Methodological Problems of Comparative Analysis of Political Institutions and Processes

The article analyzes the methodology of comparative analysis used in political science research. A review of the application of comparative analysis for the study of procedural and institutional aspects. Its suitability for a wide collection of empirical information, its evaluation and generalization is stated. The main problems on which the classical Western political science focuses are highlighted, namely political culture and political socialization, articulation of interests, government structures and political course development, public policy, etc.

The methodology of comparative analysis is based on certain principles of selection of items for comparison. The most common are institutional and functional approaches. The institutional approach is to select similar institutions as a material for comparison, and its purpose is to clarify their normative state and the differences and similarities that arise from it. The functional approach is reduced rather to political reality, to practical activity.

In general, the use of comparative analysis allows to solve certain scientific problems, namely the systematization and generalization of information on different countries; features that cannot be grasped outside the wider context; creation of scientific classifications; verification of hypotheses and obtained data, verification of concepts and theories; overcoming the ethnocentrism of the researcher; prognostication.

The main difficulties of the methodological and methodological plan are described, namely the problem of comparability, the problem of "too many variables – too few cases", the problem of equivalence, the problem of biased selection, the problem of interaction of countries or systems being compared. There are several ways to solve each problem. The introduction of a new methodological orientation – political realism – into political research is advocated.

Keywords: methodology, method, comparative analysis, comparative studies, political institutes, political processes, research tools.